

Seleucia

Sayı VIII - 2018

Olba Kazısı Serisi

Seleucia VIII

Olba Kazısı Serisi

Seleucia editörler kurulu, destekleri için Mimar Burak Yazıcı'ya (ARCLAND Mimarlık Mühendislik Danışmanlık Sanayi Tic. Ltd. Şti) şükranlarını sunar.

The Editorial Board of *Seleucia* expresses their gratitude for the support of the Architect Burak Yazıcı, owner of the Arcland Architecture.

Seleucia VIII

Olba Kazısı Serisi

Seleucia, uluslararası hakemli dergidir ve her yıl Nisan - Mayıs ayında bir sayı olarak basılır. *Seleucia* Dergisi, Sayı VI - 2016'dan itibaren ULAKBİM'de taranmaktadır. Yollanan alışmalar, giriş sayfalarında belirtilen yazım kurallarına uygunsa yayınlanır, çalışması yayınlanan her yazar, çalışmanın baskı olarak yayınlanmasını kabul etmiş ve telif haklarını *Seleucia* yayınına devretmiş sayılır. *Seleucia* kopya edilemez ancak dipnot referans gösterilerek yayınlarda kullanılabilir.

Seleucia, uluslararası hakemli dergidir ve her yıl Nisan - Mayıs ayında bir sayı olarak basılır. Yollanan çalışmalar, 7. sayfada belirtilen yazım kurallarına uygunsa yayınlanır, çalışması yayınlanan her yazar, çalışmanın baskı olarak yayınlanmasını kabul etmiş ve telif haklarını *Seleucia* yayınına devretmiş sayılır. *Seleucia* kopya edilemez ancak dipnot referans gösterilerek yayınlarda kullanılabilir.

Seleucia Dergisi, Sayı VI - 2016'dan itibaren ULAKBİM'de taranmaktadır.

Editörler

Emel Erten
Diane Favro
Fikret K. Yegül
Murat Özyıldırım
Tuna Akçay

Bilim Kurulu

Prof. Dr. Halit Çal
Prof. Dr. Çiğdem Dürüşken
Prof. Dr. Efrumiye Ertekin
Prof. Dr. Emel Erten
Prof. Dr. Diane Favro
Prof. Dr. Turhan Kaçar
Prof. Dr. Sedef Çokay-Kepçe
Prof. Dr. Gülgün Köroğlu
Prof. Dr. Erendiz Özbayoğlu
Prof. Dr. Aygül Süel
Prof. Dr. Harun Taşkırın
Prof. Dr. Fikret K. Yegül
Doç. Dr. Sema Sandalcı
Doç. Dr. Hacer Sibel Ünalın
Dr. Öğr. Üyesi Figen Çevirici-Coşkun
Dr. Öğr. Üyesi Merih Ereğ
Dr. Öğr. Üyesi. Deniz Kaplan
Dr. Öğr. Üyesi Fikret Özbay
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Murat Özgen
Dr. Öğr. Üyesi Dr. Muammer Ulutürk
Öğr. Gör. Dr. Tuna Akçay
Dr. Vujadin Ivanisevic

Seleucia
Olba Kazısı Serisi VIII
Sayı: 8

ISSN: 2148-4120

Kapak Tasarım

Tuna Akçay

Yazışma Adresi

Öğr. Gör. Murat Özyıldırım
Mersin Üniversitesi Fen - Edebiyat Fakültesi
Arkeoloji Bölümü, Çiftlikköy Kampüsü, 33343,
Mersin - Türkiye
Tel: 00 90 324 361 00 01 - 4735
E – posta: muratozyildirim@mersin.edu.tr

Adres

Homer Kitabevi ve Yayıncılık Ltd. Şti.
Yeni Çarşı Caddesi, No: 52
Galatasaray, Beyoğlu, 34433, İstanbul
Tel: 0212 249 59 02
www.homerbooks.com
e-mail: homer@homerbooks.com

Baskı

Dijital Düşler Basım San. Ve Tic. A.Ş.
Nato Cad. Çınarlı Sok. No: 17
34418 Seyrantepe/Kağıthane
0212 279 64 44
Sertifika No: 12922

Dağıtım

Homer Kitabevi ve Yayıncılık Ltd. Şti.
Yeni Çarşı Caddesi, No: 52
Galatasaray, Beyoğlu, 34433, İstanbul
Tel: 0212 249 59 02

Seleucia | Sayı 8 | Nisan - Mayıs 2018

Obelisk Bones

Dikilitaş Kemikleri

Diane Favro

11

Hadrianus ve Sardes Artemis Tapınağı:

Hadrianus Sardes'e Geldi mi, Eğer

Geldiyse...

Did Hadrian Visit Sardis? And if he did...

Fikret Yegül

27

Olba Akropolis Kazılarında Yeni Babil

Damga Mührü

A Neo-Babylonian Stamp Seal from the

Excavations of the Acropolis of Olba

Emel Erten

49

Eski Anadolu Toplumlarında Köpek

Dog in the Early Societies of Anatolia

Fikret Özbay

69

Olba'daki Ok Uçları Işığında Kentteki Askeri

Hareketlilik Hakkında Düşünceler

Thoughts on Military Activity in Olba in Light

of Arrowheads

Tuna Akçay

91

Iğdır'da Bir Orta Tunç Çağı Kompleksi

Aşağı Erhacı Yerleşimi ve Kalesi

A Middle Bronze Age Complex in Iğdır: Aşağı

Erhacı Settlement And Castle

Ayhan Yardımcıel

123

Olba Kazıları Cam Kandil Buluntuları

Glass Lamps from Olba Excavations

Emel Erten – Emine Akkuş Koçak

139

Olba Manastırı Kuzey Kilisesi'nin

Değerlendirilmesi

Evaluation of the Results of the Excavations at

the Northern Church of the Monastery of Olba

Murat Özyıldırım - Yavuz Yeğin

165

Tarsus'tan Yeni Bir Hamam: Tarsus'un Roma

İmparatorluk Dönemi Kentsel Dokusuna ve

Kydnos'un Rotasına İlişkin Yeni Görüşler

A Newly-Discovered Bath Building at Tarsus:

Views on the Urban Texture of Tarsus and

the Flow of Kydnos River During the Roman

Imperial Period

Deniz Kaplan

191

Yeni Bulgular Işığında Urfa'da Neolitik

Dönem

The Neolithic Period in and around Urfa in the

Light of New Findings

Bahattin Çelik-Kaya Tolon

211

Yukarı Dicle Havzası'nda Bir Yeni Asur

Yerleşimi: Aşağı Salat

Aşağı Salat: A Neo-Assyrian Settlement in the

Upper Tigris Region

S. Yücel Şenyurt - Atakan Akçay - İlçay Aklan

233

Bir Grup Geç Roma Sikkesi Işığında Parion

Yamaç Hamamının Son Kullanım Evresi

Hakkında Görüşler

Some Considerations Regarding Final Use of

Parion Slope Bath in the Light of A Group of

Late Roman Coins

Vedat Keleş - Ersin Çelikbaş - Kasım Oyarçın

269

Kitap Tanıtımı

Book Review

Apollodoros Bibliotheka: Yunan Mitolojisi

Hüseyin Üreten

305

Ankara

Yavuz Yeğin

311

Totenkult

Tuna Akçay

317

Suriye, Filistin Ve Batı Arabistan Eski

Eserleri

Murat Özyıldırım

323

PRAEFATIO

Seleucia dergisinin sekizinci sayısını sizlere sunarken, bu yıl da yazarlarımızın değerli katkılarıyla ve zengin bir içerikle sizlere ulaşmayı amaçlamaktayız. Olba'dan gelen yeni bulgularımızı sizlerle paylaşmakta; çeşitli arkeolojik konulara yeni yaklaşım ve yorumlar getiren çalışmaları sunmaktayız.

Hadrianus'un Küçük Asya ziyaretinde geçmişin parlak başkenti Sardes'e uğrayıp uğramadığını merak ediyorsanız ya da Romalıların dev dikilitaşları Mısır'dan koparıp, imparatorluğun başkentlerine nasıl taşıdıklarını bilmek istiyorsanız; Tarsus'ta daha önce bilinmeyen bir Roma hamamı daha mı keşfedildi dersanız ya da Parion Hamamı'nın son kullanım evresi konusunda sikkeler ışığında bilgilenmek istiyorsanız, eski Anadolu toplumunda köpeğin nasıl bir rolü olduğunu arkeolojik verilerle görmek sizce ilginçse o zaman Seleucia'nın bu sayısını okumalısınız. Orta Tunç Çağı'nın Aras Boyalıları Kültürü veya Diyarbakır Aşağı Salat Kazıları konusundaki çalışmalar ilginizi çekmekteyse ya da Urfa çevresindeki Neolitik Çağ sizce ilgi çekiciyse, doğru kaynak seçmiş bulunmaktasınız.

Olba'da Akhaemenid Dönem öncesinde Yeni Babil varlığını düşündüren bir arkeolojik veri isterseniz, 2017 kazılarında akropoliste ele geçen kalsedon damga mühür ilginizi çekecektir. Kentteki Geç Antik Dönem'i yansıtan manastır kazılarında 2017'de büyük ölçüde açığa çıkarılan Kuzey Kilisesi'nin mimari ayrıntıları; bu kilisenin de içinde bulunduğu yapıların aydınlatılmasında kullanılan cam kandillerin tipolojisi ya da Olba kazılarında bulunan ok uçları bağlamında kentteki askeri hareketlilik ile ilgili bilgilenmek için yine dergimizin bu sayısına bakmalısınız.

Yukarıda belirtilen çalışmaların yanısıra kitap tanıtımlarıyla da içeriği zenginleşen Seleucia'nın yayına hazırlanması aşamasında emeği geçen yazarlarımıza, Homer Kitabevi'ne ve Ayşen Boylu'ya; çalışmalarımızda sabırla bize eşlik eden Sinan Turan'a şükranlarımızı sunarız.

Editörler:

Prof. Dr. Diane Favro

Prof. Dr. Fikret K. Yegül

Prof. Dr. Emel Erten

Öğr. Gör. Murat Özyıldırım (MA)

Dr. Tuna Akçay

PREFACE

While presenting the eighth volume of Seleucia, we hope to reach you with a rich content by the contribution of our writers. We are pleased to share our interpretations on the latest finds from Olba excavations as well as many other archaeological articles with interesting approaches.

If you are anxious to know if Hadrian visited Sardis during his travel in Asia Minor or how Romans carried huge obelisks from Egypt to the capitals of the Empire; if you want to know about the possibility of a newly-discovered bath building in Tarsus or the last phase of use of the bath at Parion; if you are interested in the role of the dogs in ancient Anatolia, you should see this issue of Seleucia. If you want to be informed about the archaeological evidence for Middle Bronze Age Aras Culture or the excavations of Aşağı Salat at Diyarbakır and the Neolithic Age of Urfa Region, this issue of Seleucia will be the right choice.

We are sure, you will be interested in the Neo-Babylonian chalcedony stamp seal found during the excavations of Olba in 2017. For being aware of the architectural details of the “Northern Church” within the monastery of Olba and for the typology of the glass lamps used for the illumination of the Late Antique interiors (including the Northern Church) in Olba as well as the military activity in Olba in light of arrow heads discovered at the site, you should refer to this issue.

In addition to the articles on above-mentioned topics, Seleucia contains a number of book reviews that will inform the readers on various valuable archaeological publications. We wish to thank our contributors for sharing their studies with us and Aysen Boylu, owner of Homer Books for her help and support as well as Sinan Turan for his patience and assistance during process of preparation of the publication of Seleucia.

Editors:

Prof. Dr. Diane Favro

Prof. Dr. Fikret K. Yegül

Prof. Dr. Emel Erten

Öğr. Gör. Murat Özyıldırım (MA)

Dr. Tuna Akçay

Olba Manastırı Kuzey Kilisesi'nin Değerlendirilmesi

Murat Özyıldırım - Yavuz Yeğin*

Öz

Doğu Dağlık Cilicia Bölgesi'nde yer alan Olba, 19. yüzyılın sonlarından itibaren yabancı seyyahların bölgeye yaptıkları seyahatlerde dikkati çeken bir merkezdir. Olba'da 21. yüzyılın başlarından itibaren Türk araştırmacıların yaptıkları kazı ve araştırmalar, kentin yerleşim tarihi konusunda yeni bilgilere ulaşılmasını sağlamaktadır. Kentin günümüze ulaşabilen başlıca anıtsal yapılarından biri olan Olba Manastırı'nda 2011 yılından bu yana kazılar sürdürölmektedir. Manastırda yer alan "Kuzey Kilisesi", kazılar öncesinde tümüyle toprak altındayken 2015 yılında başlayan kazılarla hemen tümüyle ortaya çıkartılmış bulunmaktadır. Böylece yapı, mimari özellikleri ile değerlendirilebilmektedir. Çalışmamızın amacı, yapının ayrıntılı tanımlamasını yapmak ve elde edilen arkeolojik sonuçları değerlendirmektir.

Anahtar Sözcükler: Olba Manastırı, Kuzey Kilisesi, Cilicia, Isauria, Kilise Mimarisi, Mimari Plastik.

* Öğr. Gör. Murat Özyıldırım (MA), Mersin Üniversitesi, Fen Edebiyat Faköltesi, Arkeoloji Bölümü Çiftlikköy Kampüsü, Mersin. E-posta: muratozyildirim@mersin.edu.tr.
Arş. Gör. Yavuz Yeğin (MA), Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Faköltesi, Arkeoloji Bölüm Ardahan. E-posta: yavuz.yegin002@gmail.com.
Olba Manastırı hakkındaki tüm çalışmalarımızı daima destekleyen, arazi ve kütüphane araştırmalarımızda değerli yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen Olba Kazıları Başkanı Saygıdeğer Prof. Dr. A. Emel Erten hocamıza tüm kalbimizle teşekkürlerimizi sunarız. Ayrıca İngilizce özet kısmının yazımı için hocamıza şükranlarımızı sunuyoruz.
Hakeme Gönderilme Tarihi: 29 Mart 2018 ve Kabul Tarihi: 20 Mayıs 2018.

Evaluation of the Results of the Excavations at the Northern Church of the Monastery of Olba

Abstract

Olba in Rough Cilicia is one of the ancient sites that attracted the interest of foreign travelers since late 19th century. Starting from the early 21st century the surveys and excavations carried out at Olba by a Turkish team revealed new evidence concerning the settlement history of the site. The excavation work started in 2011 at the monastery which is a major monumental structure of Olba continues. The Northern Church in the monastery, which was formerly buried, has been unearthed after the excavations carried out since 2015. The evidence coming from the excavations has provided data on the architecture and decoration of the Northern Church. The aim of this article is to make a detailed description of the building and evaluate the archaeological information that came out after the excavations.

Keywords: Monastery of Olba, Northern Church, Cilicia, Isauria, Church Architecture, Architectural Sculpture.

Giriş

Olba Isauria bölgesinde yer alan Eski Çağ yerleşimlerinden biridir. Hellenistik - Roma İmparatorluk dönemlerinin bölgedeki önemli merkezlerinden biri olduğu bilinen kentin tarihinin çok daha önceye dayandığı, yapılan arkeolojik kazılar ile anlaşılmaktadır¹. Söz konusu tarihsel süreç içinde Olba'nın en önemli zaman dilimlerinden birini Hıristiyanlık Dönemi oluşturmaktadır. Gerek yazılı kaynaklardan aktarılanlar gerekse arkeolojik bulgular kentte güçlü bir Hıristiyanlaşma sürecinin yaşandığını doğrulamaktadırlar. Roma İmparatorluğu'nda Hıristiyanlığın resmî kabul görmesinden sonra bölgede ve Olba'da inşa edilen kilise sayısının çokluğu, kentin Geç Antik Çağ'da Hıristiyanlık merkezi olarak ulaştığı noktayı göstermektedir².

Olba'nın Erken Hıristiyanlık Dönemi dinsel yaşamını yansıtan en önemli dinsel yapı, Şeytanderesi Vadisi içinde yer alan Olba Manastırı'dır³

1 Erten 2014, 58; Arkeolojik kazı çalışmalarının sonuçlarına göre Olba kentinin erken yerleşim tarihi hakkında son veriler için bkz: Akçay 2017.

2 Cilicia ve Isauria'da kilise sayısının Geç Antik Çağ'da artışı üzerine değerlendirmeler için bkz: Çakmak 2011, 167-181.

3 Olba Manastırı hakkında ilk bilgiler için bkz; Keil - Wilhelm 1931; Eyice 1976; Hild -

(Lev. 1). Şeytanderesi Vadisi'nin girişindeki *aquaeductus*tan 350 m güneyde, Doğu Vadisi'nin doğu yamacına konumlanan manastırda 2011 yılından bu yana arkeolojik kazılar sürdürülmektedir. Kazılar ile yapının mimarisi ve planı hakkında önemli sonuçlara ulaşılmaktadır. İlk olarak 2011 yılında başlatılan manastır kazıları, 2012, 2014, 2015 ve 2017 yıllarında sürdürülmektedir. Manastırın mimarî ve liturjik düzenlemesi ile ilgili çok sayıda taş eser de kazı çalışmaları sonucunda ele geçmiştir.

Olba Manastırı, 19. yüzyılın sonlarından itibaren bölgeye gelen yabancı seyyahlar ve araştırmacılar tarafından birçok kez belgelenmiş olmakla birlikte; onlar tarafından verilen bilgiler, manastırda hiç kazı yapılmadığından oldukça eksiktir. Söz konusu çalışmalar, genellikle yapının toprak üstünde görülebildiği kadarıyla oluşturulan plan ve eskiz çizimlerinin ötesine geçmemektedir⁴. Çizilen planlarda bir yapı kompleksi niteliğindeki manastırda en iyi tanımlanan mekânlardan birini bu çalışmanın da konusunu oluşturan Kuzey Kilisesi oluşturmaktadır⁵ (Lev. 2). Kuzey Kilisesi'nde ilk kazılar, 2015 yılında başlatılmış, 2017 kazı döneminde de sürdürülen çalışmalar yapının hem mimari düzenini hem de önceki planlarda yer almayan mekanların eklenebilmesini sağlamıştır⁶.

Kuzey Kilisesi – Genel Bilgiler:

Olba Manastırı'nda yapılan kazı çalışmalarında toplam üç kilise tespit edilmiştir. Bunlar, manastır içindeki konumlarına göre “Kuzey Kilisesi”, “Merkez Kilise” ve “Güney Kilisesi” olarak adlandırılmıştır. Yukarıda da belirtildiği gibi, manastırın sahip olduğu mimari öğeler içinde en belirgin yapı olarak Kuzey Kilisesi dikkati çekmektedir.

Cilicia ve Isauria bölgesi kilise mimarisinin temel özellikleri bağlamında incelendiğinde, Kuzey Kilisesi'nin doğu - batı ekseninde uzanmakta bir üç nefli bazilika olduğu görülür.

Hellenkemper 1990; Hild –Hellenkemper - Salies 1990; Hild 1996; Özyıldırım, 2011 vd.

4 Olba Manastırı ve Kuzey Kilisesi'ne ait ilk planlar için bkz: Keil-Wilhelm 1931, 86-87, lev:116; Hild-Hellenkemper 1990, 247 - 248, Res: 27; Hill 1996, 252, res: 55; Özyıldırım - Ünal 2011, 169, lev: 9.

5 Olba Manastırı ve Kuzey Kilisesi'ne ait ilk planlar için bkz: Keil-Wilhelm 1931, 86-87, lev:116; Hild-Hellenkemper 1990, 247 - 248, Res: 27; Hill 1996, 252, res: 55; Özyıldırım - Ünal 2011, 169, lev: 9.

6 Kuzey Kilisesi 2017 çalışmalarında fotoğraflar için Dr. Tuna Akçay'a teşekkür ederiz. Ayrıca kazıda görev alan arkeolog Müslime Tokuştepe, Mersin Ü Arkeoloji Bölümü öğrencileri; T. Aykut Koç ile Mert Uğur'a ve işçilerimize emekleri için teşekkür ederiz.

Olba'nın coğrafi ve kültürel olarak hinterlandında yer aldığı Cilicia ve Isauria bölgesinin Erken Hıristiyanlık Dönemi mimari anıtları ve inşaat teknikleri ele alındığında, bölgeye özgü bir karakterin söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre, Erken Hıristiyanlık Dönemi kilise mimarisinin temel plan tipi olan bazilikal tipin bölge kiliselerinde de yaygın bir şekilde uygulandığı ve temel plan tipi olarak seçildiği anlaşılmaktadır.

Dönemsel bir özellik olan ve bölge kiliselerinde de sıklıkla uygulama gösteren diğer bir özellik, yapıların birer *narthekse* sahip olmalarıdır⁷. Olba Manastırı Kuzey Kilisesi de aşağıda kazı verileri bağlamında ayrıntılı olarak tanıtılacak bir *narthekse* sahip bulunmaktadır.

Bölgede göze çarpan temel mimari özelliklerden biri de kiliselerin doğusunda apsis ve yan odalar şeklinde görülen üçe bölünmüş kutsal alan düzenlemesidir⁸. Bu düzenlemeye Isauria ve Cilicia'dan başka Suriye ve Filistin'deki kiliselerde de rastlanmaktadır. Olba Manastırı Kuzey Kilisesi'nin yanısıra, bölgedeki Demirciören, Alahan Doğu Kilisesi ve Batı Kilisesi, Batisandal, Cambazlı, Çukurkeşlik, Corycus Meryem Kilisesi, Tapureli, Diocaesarea kiliselerinde, Suriye kiliselerinde de aynı düzenleme görülmektedir⁹.

Cilicia'nın Anadolu ile olduğu kadar Suriye ile olan yakın ilişkisi, bölgedeki mimari yapılanmada Suriye etkilerinin yer almasını sağlamaktadır¹⁰. Kilise mimarisinde yapıların doğusundaki üçe bölünmüş kutsal alan düzenlemesi Cilicia ve Isauria kiliselerindeki Suriye etkilerinin doğrudan bir kanıtıdır.

Nefler, yan odalar ve *nartheks* üzerinde bulunan galeri katı uygulaması ise başkentin doğrudan bir etkisi olup, yine Cilicia ve Isauria kiliselerindeki özelliklerdendir.

Olba Manastırı Kuzey Kilisesi'nin mimari özelliklerini tanıtırken, bir yandan da inşai-yapısal özelliklerinden söz etmek gerekir. Kuzey Kilisesi, kısmen yaslandığı ana kaya kütesinin biçimlendirilmesi, kısmen de taş duvar teknikleri uygulanarak inşa edilmiş bir yapıdır.

Dağlık Cilicia Bölgesi'nde ortaya çıkan taş işçiliğine bağlı inşaat tekniğinin köklerinin Hellenistik ve Roma İmparatorluk Dönemi'ne kadar uzandığını eldeki arkeolojik veriler, çeşitli yapılara ait yapı kalıntıları yansıtmaktadır. Bölgenin jeolojik yapısı ile de ilişkili olan bu yapı tekniğinin

7 Aydın 2003e: 417.

8 Strygowski 1903, 52; Hild – Hellenkemper - Salies 1990, 275.

9 Suriye'den benzer örnekler için bkz: Butler 1929.

10 Hild - Hellenkemper 1990, 98.

Erken Bizans Dönemi'nde de sürdüğü ve özellikle bu dönemde kendine has bir özgünlüğe kavuştuğu bölgedeki arkeolojik bulgulardan anlaşılmalıdır¹¹. Bölgede 6. yüzyılda yazılı kaynaklarda Isaurialı yapı ustalarının isimleri ile de karşılaşmaktadır. Buna göre Isaurialı ustalar, kendi bölgeleri dışında Filistin'deki Sabas Manastırı'nın inşası, Antiochia ad Orontem'deki Aziz Symeon Manastırı'nın yapımı ve Hagia Sophia'nın kubbesinin onarımı gibi inşaat faaliyetlerinde görev alırlar¹². Bu ustalardan Symeon Manastırı'nın 541 - 551 yılları arasında inşasında çalışanların Seleucia ad Calycadnum yakınlarında bulunan fakat nerede yer aldığı tam olarak bilinmeyen Kubramon Köyü'nden oldukları dair bilgiler mevcuttur¹³.

Kuzey Kilisesi Arkeolojik Kazı Çalışmaları

Kuzey Kilisesi'nde yapılan kazılar, Olba Manastırı'nın başlıca anıtlarından biri olan Kuzey Kilisesi ile ilgili birçok mimari ayrıntıyı, yapının sahip olduğu mimari dekorasyonu belirlemeye yönelik yeni bilimsel veriler sağlamıştır.

Kuzey Kilisesi'nde 2015 yılındaki ilk kazılar *apsis*in güneyinde yer alan *diakonikonda* gerçekleştirilmiştir. Söz konusu bölümde *in situ* bulunan *opus sectile* taban döşemesi ile *diakonikon*, Kuzey Kilisesi ve dolayısıyla manastır hakkında oldukça önemli bir yenilik sunmaktadır¹⁴. Olba 2017 çalışmaları kapsamında ise MKK.2, MKK.3 ve MKK.4 açmalarında yapılan kazılar sonucunda manastır Kuzey Kilisesi'nin daha geniş bir kısmı ortaya çıkarılmıştır. Böylece *apsis* ve *synthronon* tümüyle açılarak, kayaya yaslanmış *apsis* duvarının Cilicia ve Isauria kilise mimarisinde sıklıkla kullanılan duvar yapım tekniklerinden biri olan küçük dikdörtgen formlu taşların kullanımıyla inşa edildiği anlaşılmıştır. Ayrıca, yapının ana nefi ve yan nefleri, bunların ölçüleri, sahip oldukları sütun düzenlemeleri, nartheks ile ilgili de ayrıntılı bilgiler elde etmek mümkün olmuştur.

Apsis

Bölgede Erken Hıristiyanlık dini mimarisinde küçük dörtgen paket taşların daha büyük boyutlu taşlar ile kombine edilerek harç örgülü

11 Eichner 2009, 551 - 552.

12 Mango 1966, 358 - 365; Eichner 2009, 553.

13 Hild - Hellenkemper 1990, 42; Eichner 2009, 553.

14 Kuzey Kilisesi *diakonikon* bölümünde tespit edilen Bizans Dönemi *opus sectile* taban döşemesi ve özellikleri ile ilgili çalışma için bkz: Özyıldırım - Yeğin 2017, 47 - 69.

olarak kullanıldığı çok sayıda kilise örneğinden anlaşılmaktadır. Cennet-Cehennem, Öküzlü, Işıkkale gibi kiliselerde bu tarz duvar tekniği uygulamaları görülmektedir¹⁵. Bölge kiliselerinde tipik bir uygulama olan bu teknik, Olba Manastırı'ndaki çeşitli bölümlerde olduğu gibi Kuzey Kilisesi *apsis* bölümü ve *synthronon* basamaklarında da kullanılmaktadır.

Olba Manastırı Kuzey Kilisesi'nde yarım daire planlı ve içten içe ölçüldüğünde çapı 5 m olan *apsisi* (Lev. 3) oluşturan duvarın günümüze ulaşan bölümü bölgedeki Geç Antik Dönem inşaat geleneğine uygun harçla birleştirilen iki sıra paket küçük taş sırasından oluştuğu görülmektedir. Öte yandan Cilicia kiliselerinde *apsisin* yarım dairesel formunun dışarıya doğru çıkıntı yapmasını engelleyen düz bir duvarla sınırlandırılması kuralı Kuzey Kilisesi'nde de uygulanmıştır. Bu durum, Kuzey Kilisesi'nde *apsisin* düzlenmiş durumdaki ana kayaya yaslanmasıyla sağlanmıştır.

Synthronon

Olba 2017 kazıları sonucunda tümü açılan *synthronon* (Lev. 4) iki oturma sırasına sahiptir. Bunların yapımında alt sırada rektagonal taş bloklar, harçsız örgü ile yerleştirilmektedir. Bu blokların her birinin genişlikleri farklı (0,53, 0,72, 0,54, 0,43 m vb.) olmakla birlikte derinlikleri 0,43 - 0,44 m'dir. Alt basamak platformunun toplam derinliği 0,58 m olarak ölçülmektedir. Bu durumda alt sıradaki ön rektagonal taş sırası ile *apsis* duvarı arasındaki yaklaşık 0,15 m'lik boşluk, taş dolgu ile kapatılmış bulunmaktadır. *Synthronon* üst basamaklarının yapımında alt taş bloklara göre daha küçük boyutlu (genişlikleri 0,17 - 0,18 m kadar olan) paket taşlar ve harç kullanılmaktadır. Taşların derinlikleri, 0,20 - 0,23 m olarak ölçülmektedir. *Synthronon* üst basamak genişliği olan 0,37 - 0,38 m'ye ulaşılması için bu paket taş sırası ile *apsis* duvarı arasındaki boşluk (alt sırada da olduğu gibi) yaklaşık 0,15 m derinliğinde küçük taşlardan oluşan bir dolguyla kapatılmaktadır. *Synthronon* çapı 5 m. olup, dinsel törenlerde basamaklara yaklaşık on iki kişinin oturabileceği, tarafımızdan hesaplanmaktadır.

Apsisin ana duvarının kalınlığı en geniş 0,80 - 0,83 m en dar 0,70 m olarak ölçülmekte, yapımında harçla bağlanan, rektagonal bir örgü kullanılmaktadır. Taş blokları arasında yaklaşık 0,04 m kalınlığında bir harç tabakası dikkati çekmektedir. *Synthronon* ve *apsis* duvarlarının

15 Eichner 2009, 556; Westphalen 2015.

aralarında dolgu ve derz amacıyla kullanılan kireç harcı uygulaması bölge yapılarının duvarlarındaki tipik uygulamalardandır.

Prothesis

Yukarıda da belirtildiği gibi, Suriye, Filistin ve Cilicia – Isauria'daki Erken Hıristiyanlık Dönemi dinî yapılarında *apsis*in kuzeyi ve güneyinde iki yan oda (*pastophoria*) bulunmakta; bunlar kilisenin doğu ucundaki üçlü mekan düzenlemesinin öğelerini oluşturmaktadır. Adı geçen mekanlar yönlerine ve kullanım işlevlerine göre bakıldığında, güneydeki *diakonikon*, kuzeydeki *prothesis* olarak adlandırılır. Kuzey Kilisesi *Diakonikon* bölümü korunmuş durumdaki *opus sectile* taban döşemesi ve diğer mimari unsurları ile 2015 yılındaki kazılarda tamamen açığa çıkarılmıştır. Kuzey yan odada (Lev. 5) 2017 yılında çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Güneydeki *diakonikona* benzer bir mimariye olduğu gözlemlenen *prothesis* bölümü, Doğu Roma kiliselerinde ekmek ve şarap ayini için kullanılan kapların muhafaza edildiği mekândır.

Olba Manastırı Kuzey Kilisesi'nin kuzeydoğu köşesindeki *prothesis* mekânının geçmişte yapılan kaçak kazılar nedeniyle tahrip edildiği belirlenmektedir. Burada yapılan kazı çalışmalarında mekâna kuzey yan neften girişin kayaya oyulmuş iki basamaklı bir kapı ile sağlandığı anlaşılmaktadır. Daha sonra eşigin bir taş blokla yükseltilmiş olması, *prothesis* tabanının ikinci kullanım evresinde yükseltilmiş olduğunu düşündürmektedir.

*Prothesis*in kuzey duvarı üzerinde kayaya oyulmuş bir pencere açıklığı görülmektedir. Söz konusu pencere, mekânın taban seviyesinden 3,40 m yükseklikte yer almakta, genişliği 0,80 m ile 0,55 m arasında değişen pencerenin duvar kalınlığı boyunca sahip olduğu derinlik 1,06 m olarak ölçülmektedir. *Prothesis*te *diakonikondakine* benzer *opus sectile* taban uygulaması, mekânın kaçak kazılarla tahrip edilmiş olması nedeniyle tespit edilememiştir. Ancak, gerek zemindeki sert dolgu ve yoğun kireç tabakası gerekse *diakonikon*la uygunluk bakımından bu mekânın zemininin de *opus sectile* kaplı olması mümkün görünmektedir.

Kilisenin Ana Mekanı: Nef ve Yan Nefler

Kuzey Kilisesi kazılarında açığa çıkarılan mekânlar arasında ana nef ile yan nefler (Lev. 6) bulunmaktadır. Kuzey Kilisesi ana nef ile yan neflerinin sütunlu bir düzenleme ile birbirinden ayrıldığı tespit edil-

mektedir. Kazılar sonucu ortaya çıkartılan *in situ* sütun kaideleri, ana nef ile yan neflerin görülebilen altışar sütunlu dizilerle ile birbirinden ayrıldığı anlaşılmaktadır. Yapılan çalışmada *in situ* iki sütun arasındaki mesafe yaklaşık 2.05 m olarak ölçülmüş ve buna göre yaklaşık 12.30 m olan nef ve yan nef uzunluğunun eşit aralıklardaki (altışar sütun ile) bölündüğü anlaşılmıştır.

Kuzey Kilisesi 2017 dönemi kazılarında öncelikle güney nef açılmıştır. Güney yan nefin ana ve kuzey neften daha iyi korunmuş olduğu görülmektedir. Bunu en iyi şekilde düzgün kare ve dikdörtgen kireçtaşı levhalardan taşlardan oluşturulan taban düzenlemesi (döşeme) göstermektedir. Bu taş levhaların her biri 0,50 x 0,50 m- 0,50 x 0,40 m- 0,50 x 0,40 m veya 0,35 x 0,45 m gibi değişen birbirine yakın boyutlara sahiptirler.

Ana nefte güney nefte göre tahribatın daha çok olduğu izlenmektedir. Ana nefin merkezinde bulunan dikdörtgen biçimli döşeme parçaları bu mekânın kullanıldığı dönemde düzgün bir taş döşemeye sahip olduğunu göstermektedir. Ancak burada kullanılan taş levhalar, güney yan nefte kullanılanlardan farklı olarak daha büyük (0,80 x 0,60 m) boyutludur.

Ana nef ve güney yan nefte karşılaşılan kireçtaşı levhalardan oluşan taban düzenlemesini maalesef kuzey yan nefte tespit etmek mümkün olmamaktadır. Kuzey yan nefin büyük kısmı kayaya oyularak düzleştirilen taban düzenlemesine sahiptir. Bu yönü ile düzgün taş döşemeye sahip ana nef ve güney neften ayrılmaktadır.

Kuzey yan nefin kuzey duvarının büyük bölümünün de kayaya oyularak oluşturulduğu görülmekte; bu duvar boyunca uzanan ve kayaya oyulmuş bir seki, kazılar sonucunda ortaya çıkarılmış bulunmaktadır. Bu sekinin tabandan yüksekliği 0,50 m derinliği 0,40 m olarak ölçülmüştür. Benzer bir seki düzenlemesi, güney yan nefin güney duvarı boyunca da uzanmaktadır. Kuzey yan nefin kuzey duvarı üzerinde kayaya oyulmuş bir niş de yer almaktadır. Kuzey yan nefin kuzey duvarının doğu kesiminde kaya kütesinin son bulduğu kısımlarda taş duvar örgü ile mimarinin kesintiye uğraması önlenmiştir.

Kilisenin nef ve yan neflerini *nartheksten* ayıran kuzey-güney eksenini üzerindeki büyük taş bloklarla örülmüş duvara ait izler yüzeyde görülmektedir. Tek sıra taş bloklarla örülmüş, kalınlığı 0,53 m. olan duvar, kilisenin ana mekânları ile *nartheksi* ayırmaktadır. Bu duvar üzerinde kilisenin nartkeksinden orta nefine girişi sağlayan kapıya ait *in situ* söve bloku sayesinde girişin tam merkezde yer aldığı arazide yapılan ölçümlerle belirlenmiştir. Bu sövenin karşısındaki diğer söve bloğu yıkılmış

durumda yerdedir. Kapı açıklığı 2.25 m civarındadır. Kapının kuzeyinden ve güneyinde her iki tarafta duvar uzunluğu 5.35 m. olarak ölçülmekte; böylece kapı açıklığıyla birlikte kilisenin toplam genişliği olan yaklaşık 12.65 – 13.00 m. *nartheks* genişliğinin uyumlu olduğu belirlenmektedir. Yine yüzeydeki yapısal izler değerlendirilerek, *nartheks* derinliğinin içten içe ölçüldüğünde 3.30 m olduğu saptanmaktadır. Kilisenin Kuzey cephesi üzerinde, *nartheks*in kuzey ucundaki bir girişe ait kapı söveleri ile üzerindeki lento ayakta durmaktadır. *Nartheks*in batı kenarında kilisenin ana giriş kapısının yer aldığı yerde yıkılmış durumdaki anıtsal kapı söve ve lento parçalarından anlaşılmaktadır.

Nartheks

Olba Manastırı Kuzey Kilisesi'nde yapının batı ucunda dikdörtgen planlı *nartheks* (Lev. 7 - 7a) bulunmaktadır. Bölgedeki kemer örtülü *nartheks*lerin aksine bu yapıda *nartheks*in üst örtüsünün kemerli olduğuna ilişkin herhangi bir veri bulunmamaktadır. Batı yöndeki ana giriş kapısının yanısıra halen söveleri ve üzerindeki lento bloku ayakta duran yarı-anıtsal kuzey kapısından da doğrudan *narthekse* girmek mümkündür.

Kuzey Kilisesi'nde 2017 yılında yapılan kazı çalışmalarından sonra *nartheks*in taban seviyesine ulaşılmıştır. Kazı sonrası yapılan temizlik ile *nartheks*in düzgün dikdörtgen kare biçimli, 0,90 x 0,80 m ve 0,50 x 0,40 m ölçülerindeki blok taşlardan müteşekkil bir taban düzenlemesine sahip olduğu tespit edilmiştir.

*Nartheks*in iç mekânında yapılan kazılar sonucunda Kuzey Kilisesi için ulaşılan en önemli bilimsel sonuçlardan biri olarak *nartheks* tabanının altından çıkan iki kayaya oyulmuş mezar gösterilebilir. (Lev. 8). Mezarlarda yapılan incelemeler, bunların Geç Antik Çağ'da ya da sonraki bir dönemde tahrip edildiğini göstermektedir. Söz konusu mezarların içinden manastırdaki din adamlarına ait olduğu düşünülen dağınık pozisyonda çok sayıda insan kemiği ele geçmiştir. Bu kemik buluntular, fotoğraflanıp, incelemek üzere belgelenmiştir. Mezar I ve Mezar II olarak adlandırılan mezarlar hakkında şunlar söylenebilir: Her iki mezar da Hıristiyan mezarlarının yönlerine uygun olarak doğu - batı doğrultuludur. Mezarlardan dağınık bir biçimde ele geçen kemikler, mezarların soyulduğunu, tahrip edildiğini göstermektedir. Bunlardan Mezar I'in içindeki yoğun toprak ve taş dolgu kaldırıldıktan sonra mezarın taban seviyesine ulaşılmıştır. Uzunluğu 1,97 m, genişliği 0,60 ve derinliği 0,85 m olan mezarın tabanının oldukça özenli yerleştirilmiş 0,40 x 0,50 m

ölçülerindeki beş adet kiremit kullanılarak oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Mezarın iç duvarlarında izleri ve kalıntıları halâ izlenebilen yaklaşık 0,02 m kalınlığında sıva kullanıldığı görülmektedir.

Mezar II'nin 1,90 m uzunluğa, 0,60 m genişliğe ve 0,81 m derinliğe sahip olduğu belirlenmiştir. Mezar I gibi bu mezarın da tabanı kiremit ile kaplanmıştır. Mezar I'de tabanda beş adet kiremit kullanılmışken, Mezar II'nin tabanında dört adet kiremit yer almaktadır. Mezarın iç duvarı yine 0,02 m kalınlığındaki sıva ile kaplanmıştır. Her iki mezarda da taban oluşturulurken merkez noktada kiremitler yer alırken, köşe kısımlar ise sıva ile doldurulmuştur. *Nartheks* taban döşeme taşları bir bakıma söz konusu mezarların kapak taşları olarak da değerlendirilebilir. Her iki mezar içinden de insan kemikleri, çatı kiremitleri, ahşap parçaları, birkaç parça kırık cam dışında herhangi bir buluntu ele geçmemiştir.

Olba Manastırı Kuzey Kilisesi, mimari özellikler bakımından genel olarak değerlendirildiğinde, üç nefli bazilikal planı, doğuya yaslanmış yarım daire formlu *apsisi*, *synthrononu*, *apsisin* iki yanında bulunan yan odaları, *nartheksi* ile ait olduğu dönemin ve Cilicia ve Isauria'daki kilise mimarisinin tipik bir örneğini oluşturmaktadır. Bölgenin inşaat geleneğine uygun olarak kilisenin yapımında seçilen büyük bir kaya kütesinin sağladığı olanaklardan yararlanılarak başta *apsis* ve *prothesis* olmak üzere bazı mekanlar ve yer döşemeleri, sekiler kayaya oyularak oluşturulmuştur. Bunun dışında, harçlı paket taşlardan oluşan duvar örgüsü amaçlanan planı tamamlamak üzere kullanılmıştır.

Kuzey Kilisesi Taş Eserleri

Olba Manastırı Kuzey Kilisesi'nde yapılan kazı çalışmaları, yapının oldukça zengin bir dekorasyona sahip olduğunu gösteren buluntular sağlamıştır. Kazılar, Kuzey Kilisesi'nin mimarisi ve planını anlamının yanında, mimari plastik ve liturjik düzenlemesi hakkında da önemli sonuçlar sunmaktadır. Manastırda 2011 yılından itibaren yapılan kazılarda Kuzey Kilisesi'ne ait olduğu düşünülen çok sayıda mimari ve liturjik işlevli taş eser ele geçmiştir¹⁶.

Olba Manastırı'nda önceki kazı sezonlarında olduğu gibi yapının mimari plastiği ile ilgili bilgi veren çok sayıda taş eser, 2017 kazılarında

16 Olba Manastırı Mimari Plastik Eserleri hakkındaki çalışmalar için bkz: Yeğın, 2015; Özyıldırım, 2016. Ayrıca Olba Manastırı, Gazi Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. A. Emel Erten danışmanlığında Arş. Gör. Yavuz Yeğın (MA) tarafından doktora tezi olarak hazırlanmaktadır.

da tespit edilmiştir. Bizans Dönemi taş eser çalışmalarına bakıldığında eserlerin iki ana başlık altında incelendiği görülmektedir; mimari ve liturjik işlevli taş eser olmak üzere ayrılan bu eserler, yapının hem mimari hem de dinî karakterini vurgulamaktadır.

Kuzey Kilisesi 2015 yılı kazılarında ele geçen eserler, bir yönüyle yapıdaki liturjik unsurlar hakkında daha net bilgiler sunduğu için ayrıca önem taşımaktadır. Ele geçen sütun başlığı parçaları, *in situ* kaideler ve liturjik fonksiyonlu topuz başlıklı soffit bezemeli templon payesi ile figüratif ve bitkisel bezemelere sahip çeşitli levha örnekleri, söz konusu yapının mimari ve liturjik düzenlemesi hakkında yenilikler sunmaktadır¹⁷ (Lev 9 a - d).

Cilicia ve Isauria Erken Hıristiyanlık Dönemi yapılarında Korinth düzeni esas alınmak üzere, bu düzenin çeşitli tiplerdeki uygulamaları tespit edilmektedir. Bu durumun Kuzey Kilisesi için de geçerli olduğu ele geçen farklı tiplere ait Korinth başlık parçalarından anlaşılmaktadır.

Kilisenin ana nefinin yan neflerden ayıran sütun dizilerine ait kalıntıların büyük kısmı 2017 kazı sezonunda tespit edilmiştir. Ancak, 2015 yılındaki kazılarda güney yan nefte bir *in situ* Attik - Ion sütun kaidesi bu sütun düzenlemesine ait olan ve açığa çıkartılan ilk elemandır. 2017 yılı çalışmalarında *in situ* veya dağınık pozisyonlarda tespit edilen sütun kaideleri, nefler arasındaki bölümlenimin her sırada -tespit edilen örneklerle göre- altı sütunlu dizilerle gerçekleştirildiğini göstermektedir.

Bizans sanatında Roma kaynaklı bir mimari öge olan Attik - Ion tipi sütun kaidelerinin daha basit formda çeşitlemelerle kullanıldığı bilinmektedir¹⁸. Attik - Ion tipi kaide *plinthos*, *torus*, *trokhilos* ve boyun elemanları ile bilinen bir kaide formudur. Bu kaide tipi Erken Hıristiyanlık Dönemi'nden itibaren Doğu Roma İmparatorluğu'nun başkenti Constantinopolis (İstanbul) ve imparatorluğun hükmettiği tüm topraklarda en yoğun kullanılan kaide tipi olarak yer almıştır¹⁹. Bu sütun kaideleri, Ötüken tarafından Tip A (A1 - A2), B ve C (C1 - C2) olarak üç gruba ayrılmıştır²⁰. Diğer mimari elemanlarda olduğu gibi sütun kaidelerinin de yine başkent etkisindeki atölyelerin öncülüğünde üretildiği ve buradan imparatorluğun yönetim alanındaki bölgelere yayıldığı anlaşılmaktadır. Başkentte mermer malzeme kullanılarak üretilen kaideler, eyaletlerde bölgenin yerel malzemesinden- ki bu genellikle kireç taşıdır - üretilmek-

17 Kuzey Kilisesi 2015 yılı taş eserleri hakkında bkz: Özyıldırım 2016, 187 - 189.

18 Doğan 2005, 212.

19 Ötüken 1996, 161.

20 Ötüken 1996, 160 - 163; Attik kaideler için bkz; Orlandos 1952, 266 - 272.

tedir²¹. Anadolu'da da 5 - 6. yüzyıllara tarihlenen Attik - Ion tipinde sütun kaidesinin ele geçtiği birçok merkez bulunmaktadır²².

Cilicia ve Isauria'daki merkezlerde kullanılan egemen kaide Attik - Ion sütun kaideleridir. Geneli 5 - 6. yüzyıla tarihlenen bu kaidelere Silifke ve Tarsus bölge müzeleriyle bölgedeki arkeolojik merkezlerde sıklıkla karşılaşılmaktadır²³. Kuzey Kilisesi'ndeki sütun kaidelerinin de tümünün Attik - Ion tipte olduğu, yapımında kireçtaşı kullanıldığını tespit edilmektedir.

Mimari işlevli eserlerin yanısıra kilisede çeşitli liturjik amaçlarla kullanıldığı anlaşılan birçok taş eser de ele geçmiştir. Bunlar içinde çoğunluğu levhalar oluşturmaktadır. Levhalar, Bizans kiliselerindeki liturjik amaçlı çeşitli kuruluşlarda kullanılmakta olduklarından, levhalar bu kapsamda ele alınmaktadırlar. Levhaların templonlarda sütun veya paye aralarını kapatmakta, *soleal*arda yine payeler arasında, özellikle *ambon* kuruluşlarında korkuluk ya da merdiven yanaklarında yoğun olarak kullanıldıkları bilinmektedir. Yine bunun yanında altarlar ve *röliker*lerde, bazilikalarda yan nefleri orta neften ayırmakta, galeri katında korkuluk levhası olarak, son olarak duvar ya da zemin kaplama malzemesi olarak da levhaların kullanıldıkları anlaşılmaktadır²⁴.

Levhalarda tarihlleme, gösterdiği süsleme özellikleri temel alınarak yapılabilir. 5. yüzyıl levhalarının süsleme şemasına bakıldığında yarım daire biçiminde süslemeler görülmektedir²⁵. Bunların dışında aynı dönem levhalarında en sık görülen dekoratif süsleme, bantlardan ve bordürlerden oluşan eşkenar dörtgen baklava dilimi şeklindeki süslemedir. Bu dönemde sıklıkla görülen süslemelerin sonraki yıllarda da kullanımı sürecektir²⁶. Özellikle 6. yüzyıl taş eserleri üzerinde eşkenar dörtgen çok yaygın kullanılmakta;²⁷ bu süsleme, ustaya asıl dekorasyonu yapması için rahat bir alan bırakmaktadır. Eşkenar dörtgenlerden oluşan bu şema,

21 Bindokat Peschlow - Peschlow 1978, 330.

22 Bu konuda bkz.; Ötügen 1996, lev:24-26; Niewöhner 2007, Lev: 1, 2; Keskin, 2010, res: 1 - 3; Peschlow - Bindokat Peschlow - Wörrle 2002, kat no:132, res: a; kat no:133, res.c.; Doğan, 2005, res: 6.

23 Orlandos 1952, 266; Ötügen 1996, 160 - 163; Niewöhner 2007a, 171 ve 2012-202 lev:1,2; Niewöhner 2007b, 9 ve 21, res:1-3; Aydın 2013; Aydın 2016: kat. no:147 - 150.

24 Delvoye 1966: 902-903'te Erken Hıristiyanlık Dönemi'nde levhaların kullanım yerleri hakkında detaylı bilgi vermektedir; ayrıca bkz.;Alpaslan 1996:167.

25 Ulbert 1969, 14, 16.

26 Delvoye 1966, 905; Ulbert 1969, 19; Ötügen 1996, 85.

27 Peschlow Bindokat 1978, 353; Kurtuluş-Öztaşkın 2016, 162-163;Bu motifin Antalya ve Nevşehir'de 6. Yüzyıl örnekleri için bkz: Alpaslan 2001, 198, res:18; Temple 2011, 540, kat no: 7.

bir bakıma hayvan ve bitkisel betimler, haç ya da Khristogramlar için bir yan süsleme alanıdır. Asıl süslemeleri, figüratif hayvan ve bitkisel betimler başta olmak üzere Hıristiyanlık ile ilgili haç ve Khristogramlar oluşturur. Öte yandan 5. yüzyılın sonuna doğru eşkenar dörtgenlerden oluşan bir süsleme alanına sahip levhaların sayılarının artması doğrudan yapı faaliyetlerinin artışı ile ilişkilidir. Bununla birlikte 5. yüzyılın sonu ve 6. yüzyılın başından örneklerin daireler ile bölümlendiği, bu bölümlenen alanların bitkisel ve hayvansal motiflerle doldurulduğu görölmektedir. Bu dekorasyon formu, Anadolu'da en erken 6. yüzyılda ortaya çıkmakla birlikte, Suriye ve Filistin'de aynı yüzyıllarda bu süslemeye sahip levhaların görölmediği bilinmektedir²⁸.

Dekoratif süslemeye sahip 5. yüzyıl levhalarının büyük çoğunluğu, daha çok monogram, Khristogram ve haç betimleri ile karakterize edilen bir gruptur. Bitkisel ve hayvansal betimlerin yanında geometrik ve sembolik şekiller bu dönem levhalarında en sık kullanılan süslemelerdir. Bunun yanında bazı levhalarda daire içinde haç betimi süsleme olarak kullanılmaktadır. Daire içinde haç betiminin yanı sıra bazı haç betimlerinin yaprak betimleri arasına alınarak vurgulandığı görölmektedir. Bu süsleme şeması, 5. yüzyıl levhaları için kullanılan ortak bir dekorasyon formudur²⁹.

5. yüzyıl levhalarında görölen diğer bir süsleme formu, çeşitli hayvanların betimlenmesinden oluşan kompozisyondur. Bu dekorasyon formuna sahip levhalar 5. ve 6. yüzyılın başlarındaki yapılarda kullanılmış olup, bu yönüyle söz konusu yapılar hakkında tarihlendirme kriteri olarak değerlendirilebilir. Figürlerin levhalar üzerine işlenişinde daha çok alçak kabartma tekniği kullanılmıştır ve bu durum, daha çok büyük figürler için geçerli bir tekniktir³⁰. Söz konusu dönemin levhaları için tespit edilen bu özelliklerin bazıları, 6. yüzyıl başına ait levhaların bir bölümü için geçerliyse de hem süsleme hem de stil bakımından aynı dönem levhalarının kendine özgü bir özelliğe sahip olduğu bilinmektedir. Iustinianus döneminde 6. yüzyılda genel olarak bazı dekorasyon formlarının arttığı bazı formların azaldığı bilinmektedir ve örneğin levhalar üzerinde basit motiflerin uygulaması azalırken, eşkenar dörtgenlerden oluşan dekorasyon formunun daha yoğun kullanıldığı görölür. Özellikle hayvan motiflerinin levhalar üzerinde yoğun kullanımı Iustinianus (527 - 565) dönemini

28 Ulbert 1969, 19-22; Ötüken 1996, 85 - 86.

29 Delvoye 1966; 906 - 907; Ulbert 1969, 22.

30 Delvoye, 1966, 912-914; Ulbert 1969.

ayrıcalıklı kılmaktadır. Haç, Khristogram gibi sembolik süslemeler, söz konusu dönem levhalarında temsilini sürdürmektedir³¹.

Hayvan betimlerinden oluşan sahneler, 6. yüzyıl levhaları üzerinde en sık görülen dekorasyon formunu oluşturmaktadır. Bu betim, 5. yüzyıl levhaları üzerinde de uygulanırsa da 6. yüzyıl levhalarında daha geniş bir alan kaplar. Hayvan betimleri, sembolize, dekoratif olmak üzere çok farklı şekillerde levhalar üzerine işlenmektedir. Çeşitli hayvan türleri (tavşan, kuzu, kartal, tavuş kuşu) ajur tekniği kullanılarak levhalar üzerinde yer almaktadır.³²

Küçükbaş hayvan örneklerinden oluşan levhaların dışında, büyükbaş hayvanlardan oluşan bir kompozisyon da 6. yüzyıl levhalarında görülmektedir. Bu tarz levhalarda büyükbaş hayvanlar karşılıklı olarak yer alır şekilde işlenmektedir. Böylece levhalar üzerinde görmeye alıştığımız kuzu ve tavus kuşu örneklerinin yanında, dağ keçisi, at, ceylan gibi farklı hayvan betimleri karşımıza çıkmaktadır³³.

Yukarıdaki satırlar aracılığıyla 5 ve 6. yüzyıllarda Bizans levhalarının stil ve süsleme özellikleri özetlenmeye çalışılmıştır. Yunanistan – İtalya – İstanbul üzerinden Anadolu'ya ulaştığı bilinen dekoratif bezemeli levhalar ile benzer ikonografiye sahip örnekler, Olba Manastırı Kuzey Kilisesi kazılarında da ele geçmektedir. Olba Manastırı Kuzey Kilisesi levhaları içinde sayıca en kalabalık grubu haç betimlerine sahip levhalar oluşturur. Levhaların büyük çoğunluğu kırık parçalar halindedir. Birleşebilen levhaların bazıları bir bordürle çevrelenmiş durumda ve merkez alanda haç betimi karakterizedir. Olba'da 2017 yılı kazı sezonunda tespit edilen haçlı levha örneklerinin bazılarında 5. - 6. yüzyılın levhaların tipik süsleme şeması olan bitkisel betimler de öne çıkmaktadır. Levhaların büyük çoğunluğunun her iki yüzünün işlendiği anlaşılmaktadır. Kare, dikdörtgen ya da daire formlu olan levhalarda bir yüzde haç yer alırken diğer yüz bitkisel ya da geometrik şekil ya da semboller ile doldurulmaktadır.

Erken Hıristiyanlık Dönemi levhalarında kullanılan bir teknik de II. Theodosius (408 - 450) dönemi ile başlayan fakat en güçlü örnek-

31 Ulbert 1969, 28; İstanbul ve Bithynia'daki bu dönem levhalarının arka yüzünde haçlarla birlikte eşkenar dörtgenlerden oluşan bir süsleme şeması sıklıkla kullanılır. Bkz: Ötügen 1996, 105.

32 Benzer sahneler mozaik ve fildişi eserler üzerinde de görülmektedir. Levhalarda işlenen sahneler, diğer sanat kollarındaki örnekler ile uyumludur. Bkz; Delvoye 1966, 912 - 913; Ulbert 1969.

33 Ulbert 1969, 37; Ayrıca Delvoye 1966, 913'te at, ayı, boğa, kâsedan su içen kuş, yılan, koşuşturan dört ayaklı hayvan betimlerinden oluşan karışık sahneler de levhalar üzerinde işlenmektedir.

lerini Iustinianus döneminde gördüğümüz ajur tekniğidir. Özellikle 5. - 6. yüzyıl levhalarında bu en sevilen ve tercih edilen teknik olur³⁴. Constantinopolis'te imparatorluğun başyapıtlarında bu teknik sıklıkla kullanılır. Aynı yüzyılda Akdeniz Bölgesi'nde bulunan merkezlerdeki yapılarda ajur tekniğin uygulanması, bölgedeki gezici işliklere ya da başkentten gelen ustalara bağlanabilir³⁵. Ajur tekniğinin uygulandığı ilk Bizans eserleri, 450 - 454 yıllarına tarihlenen İstanbul Studios Manastırı ve 5. yüzyıl ortalarına tarihlenen Korinth'deki Lekhaion Bazilikası'nda görülür³⁶. Lycia'daki Alakilise'nin tüm mimari öğeleri ajur tekniğinde yapılmıştır³⁷. Ayrıca yine Lycia'da bulunan Aziz Nikolaos Kilisesi'ndeki sütun başlıklarında bu tekniğin uygulandığı anlaşılmaktadır³⁸. Cilicia ve Isauria bölgelerindeki merkezlerde de bu tekniğin hem mimarlık eserlerinde hem de liturjik malzemelerde kullanıldığı anlaşılmaktadır³⁹. Söz konusu tekniğin Olba Manastırı Kuzey Kilisesi'ndeki birçok taş eserde uygulandığı görülmektedir. Özellikle yumurta ok dizili ve astragal motiflerin yer aldığı taş eserlerdeki ince detaylarda ve kilisenin liturjik amaçlı taş eserlerinde tekniğin izlerini görmek mümkündür.

Olba Manastırı Kuzey Kilisesi'nde tespit edilen başlıca liturjik unsur, templondur. Erken Hıristiyanlık Dönemi kiliselerinde bema ve halkın ibadet ettiği alan olan naos bir düzenleme ile ayrılmış durumdadır. Bu bölümlenen alan, Doğu Roma dünyasında "*templon*" olarak adlandırılır⁴⁰. Kazılarda kilisenin önemli liturjik unsurlarından biri olan templon ile ilgili iki adet paye daha ele geçmiştir. Kuzey Kilisesi 2015 yılı kazılarında ele geçen bir adet templon payesi de eklendiğinde yapıda üç adet templon payesi tespit edilmiştir. Templon payeleri içinde en fazla öne çıkan örnek, soffit biçimli olanlarıdır. Payelerin üst bölümlerindeki topuzda ve ön yüzlerinde bu soffit motifi 5. - 6. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlanır⁴¹. Levhalar ve diğer taş eserlerin hemen hemen tamamında bölgenin yerel malzemesi kireç taşı kullanılmıştır.

34 Ajur tekniğindeki levhalar için bkz: Delvoye 1966, 903-904; Deichmann 1976, 115; Brenk 1978, 85; Ötügen 1996, Ulbert 1969, 29-31.

35 Doğan 2005, 214.

36 Temple 2010, 357- 358.

37 Doğan 2005, 214.

38 Bkz. Temple 2010 ve 2010(a).

39 Westphalen 2006., 391-405.

40 Aydın 2000, 215.

41 Alpaşlan 1996-97; İznik ve çevresindeki merkezlerde bulunan soffit biçimli templon payeleri için bkz: Ötügen 1996, 69.

Değerlendirme

Olba Manastırında yapılan arkeolojik kazılar sonucu açığa çıkartılan Kuzey Kilisesi üç nefli bazilikal plana sahip bir yapıdır. Kuzey Kilisesi 2015 yılı çalışmalarında açığa çıkarılan *diakonikon* ve *apsisin* bir bölümüne 2017 yılı çalışmaları kapsamında apsisin kuzeyindeki *prothesis*, *synthronon*lu apsis bölümünün tamamı, ana nef ve yan neflerin hepsi, kilisenin batısındaki nartheks kısımları eklenmiştir. Böylece kilisenin *atrium* kısmı dışında hemen hemen tamamı açığa çıkarılmış ve oluşturulan yeni planda işaretlenmiştir. Söz konusu kilisede iki dönem yapılan çalışmalar, yapının tam ve doğru bir planını elde etme imkânı sağlamaktadır (Lev. 10).

Ele geçen taş eserler, bu kilisenin mimari plastiğinin anlaşılmasına olanak vermektedir. Böylece tespit edilen taş eserler ile mekânlar arasındaki ilişki anlaşılmakta ve kilisede yer alan liturjik düzenlemeler ile ilgili yorumlar yapılabilmektedir. Söz konusu taş eserlere bakıldığında özellikle 5. ve 6.yüzyıl için tipik süsleme özelliklerine sahip levhaların en yoğun şekilde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Levhalar, yapının dini karakteri ile bütünlük gösterecek şekilde daha çok haç betimlerine sahiptir. Bunun yanında çeşitli geometrik şekil ve semboller ile hayvan betimleri, bitkisel dekorasyonlara sahip çok sayıda levha örneği de bulunmaktadır. Ayrıca kiliselerde naos ile bemaı birbirinden ayıran liturjik bir unsur olan templona ait iki adet soffit süslemeli, topuz başlı paye vardır.

Levhalar ve templan payeleri birlikte değerlendirildiğinde, kilise içinde *in situ* olarak yerine ilişkin herhangi bir iz tespit edilememiş olsa da bir Cilicia ve Isauria kiliselerinde sıklıkla kullanılan bir templanın olduğu düşünülmektedir. Cilicia ve Isauria'da arkeolojik kazıların yapıldığı Erken Hıristiyanlık Dönemi yapılarının oldukça az olduğu düşünüldüğünde, Olba Manastır Kuzey Kilisesi'nde gerçekleştirilen bu çalışmalar ve sonuçlarının bölge için daha büyük önem taşıdığı söylenebilir.

Levha 1: Olba Manastırı Genel Görünüş.

Levha 2: Kuzey Kilisesi Genel Görünüş.

Levha 3: Apsis.

Levha 4: Synthronon.

Levha 5: Kuzey Yan Oda (Prothesis).

Levha 6: Ana Nef ve Yan Nefler.

Levha 7-7a: Nartheks.

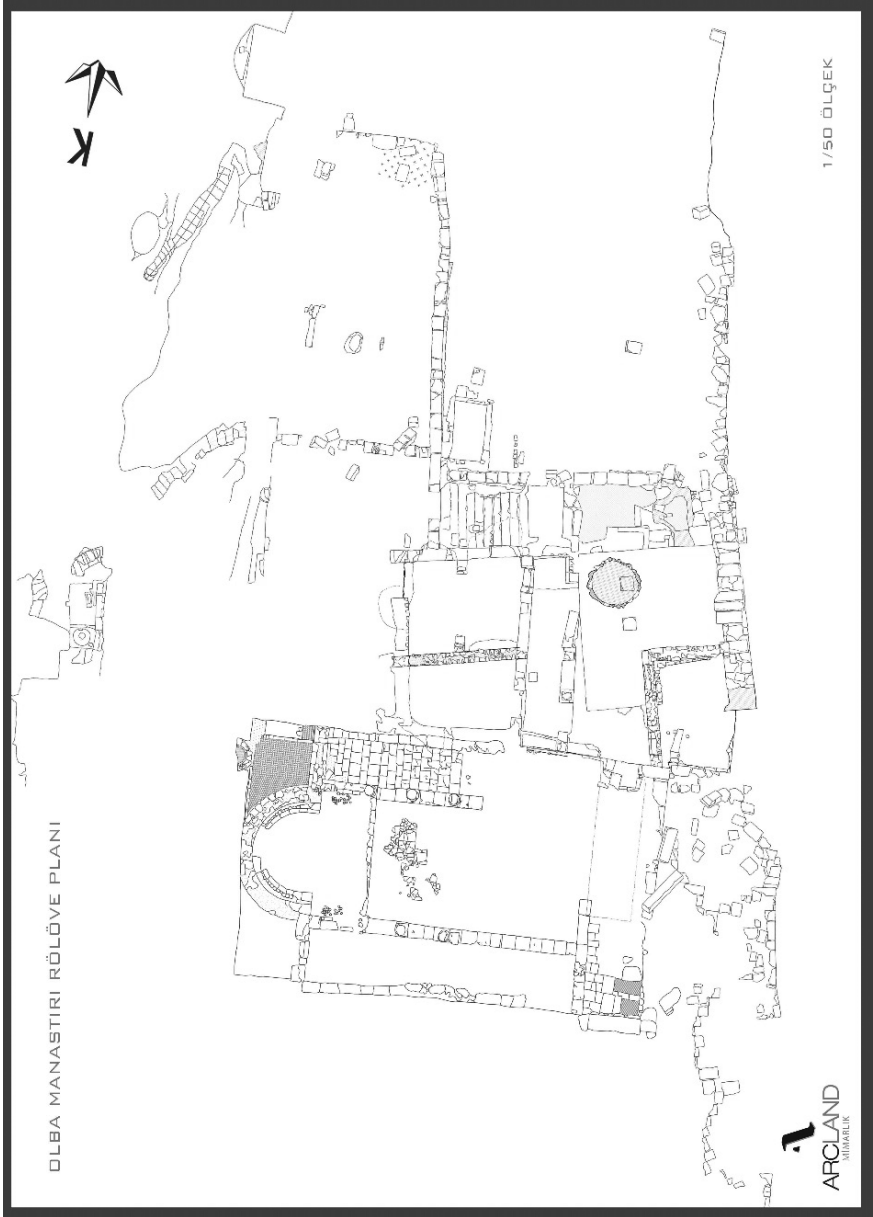

Levha 8: Nartheks Mezarları.

Lev: 9 a-d

Levha 9: Kuzey Kilisesi Taş Eserler.

Levha 10: Olba Manastırı Planı.

Kaynakça

Akçay 2017

Akçay, A., Olba'da Bulunan Sikkeler Işığında Kentin Erken Yerleşim Tarihi, *Seleucia*, Sayı (VII), Olba Kazısı Yayınları.

Alpaslan 1996

Alpaslan, S., Antalya'nın Demre (Kale) İlçesi'ndeki H. Nikolaos Kilisesi'nde Dini Ayinle İlgili Plastik Eserler, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Aydın 2003

Aydın, A., Die Christliche Architektur In Kilikien und Isaurien Am Beispiel Der Kirche von Demirciören, *Bulleten*, Sayı:249.

Aydın 2013

Aydın, A., Erken Hıristiyanlık – Bizans Dönemi Mimari Elemanlarının Süslemelerinin Kataloğu ve Değerlendirmesi, *Silifke Müzesi Taş Eserler Kataloğu – Heykeltıraşlık ve Mimari Plastik Eserler*, (Editör Serra Durugönül), Mersin.

Aydın 2016

Aydın, A., Tarsus Müzesi'ndeki Erken Hıristiyanlık- Bizans Dönemi Mimari Elemanları. Tarsus Müzesi Taş Eserleri Heykeltraşlık ve Mimari Plastik Eserler, (Editör: Serra Durugönül), Mersin.

Çakmak 2011

Çakmak, Ü., Geç Antik Dönemde Cilicia ve Isauria'da Kilise Sayısının Artış Nedenleri Üzerine Bir Deneme, *Seleucia ad Calycadnum*, Sayı(I), Olba Kazısı Yayınları.

Delvoye 1966

Delvoye, C., Cancelli, *Reallexikon zur Byzantinischen Kunst*, (Hrsg:Klaus Wessel), Band (1), Anton Hiersemann, Stuttgart.

Doğan 2005

Doğan, S., "Alanya Muzesi'ndeki Bizans Donemi Taş Eserleri", TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Muüzeler Genel Müdürlüğü *AST*, 22, Cilt (2), Ankara.

Eichner 2009

Eichner, I., Spätantike und frühbyzantinische Bautechnik im südlichen Kleinasien, Bautechnik im Antiken und Vorantiken Kleinasien, (Hrsg: Martin Bachmann), *Byzas 9*, Veröffentlichungen des Deutschen Archäologischen Instituts, İstanbul.

Erten 2014

Erten, E., Arkeolojik Veriler ve Tarihsel Olaylar Işığında Olba'da

Yerleşimin Son Bulması, *Seleucia ad Calycadnum*, Sayı (IV), Olba Kazısı Yayınları.

Hild,-Hellenkemper-Salies 1990

Hild, F.-Hellenkemper, H.,-Salies, G.H.,Kommagene-Kilikien- Isaurien, *Reallexikon Byzantische Kunst*. (Hrsg :Marcell Restle), Band:IV, Anton Hiersmann-Stuttgart.

Hild,-,Hellenkemper 1990

Hild, F.,- Hellenkemper, H., *Kilikien und Isaurien*, Tabula Imperii Byzantini 5, Wien.

Hill 1996

Hill, S., The Early Byzantine Churches of Cilicia and Isauria, USA.

Keil –Wilhelm 1931

Keil, J- Wilhelm, A., Denkmäler aus dem Rauhen Kilikien. *MAMA III*, Manchester.

Keskin 2010

Keskin, E., Bizans ve Çevre Kültürler, Çorum İlinde Bulunan 5-6. Yüzyıllara Ait Attika Tipi Sütun Kaideleri, Prof. Dr. Yıldız Ötügen'e Armağan, (Ed. Sema Doğan –Mine Kadıroğlu), Yapı Kredi Yayınları.

Koch 2007

Koch, G., *Erken Hıristiyan Sanatı*, (Çev. A. Aydın), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Mango 1966

Mango, C., Isaurian Builders, in:P. Wirth (Hrsg), Polychronion, Festschrift F. Dölger, Heildelberg.

Niewöhner 2007

Niewöhner, P., Aizanoi, Dokimion und Anatolien, Stadt und Land-Siedlungs und Steinmetzwesens vom späteren 4. bis ins 6. Jahrhundert n.Chr. Reichert Verlag, Wiesbaden.

Niewöhner 2007

Niewöhner, P., Byzantinische Steinmetzarbeiten aus dem Umland von Milet, Anadolu ve Çevresinde Ortaçağ, (Ed. Mine Kadıroğlu), Ankara.

Orlandos 1952

Orlandos, A.K.. He xylostegos palaichristianike Basilike tes mesogeaiakes Lekanes, vol:2, Athens

Ötügen 1996

Ötügen, Y., Forschungen im nordwestlichen Kleinasien-antike und byzantinische Denkmäler in der Provinz Bursa, *İstanbulur Mitteilungen* (41), Ernst Wasmuth Tübingen Verlag.

Özyıldırım-Ünalın 2011

Özyıldırım, M.,- Ünalın, S., Isauria Dağlarında Hıristiyan Manastırcılığının Bir Örneği: Olba Manastırı, *Seleucia ad Calycadnum*, Sayı (I), Olba Kazısı Yayınları.

Özyıldırım 2016

Özyıldırım, M., 2015 Yılı Kazıları ve Kuzey Kilisesi'ndeki Çalışmaların Değerlendirilmesi. *Seleucia*, Sayı (VI), Olba Kazısı Yayınları.

Özyıldırım-Yeğin 2017

Özyıldırım, M.,- Yeğin, Y., Olba Manastırı Kuzey Kilisesi (Diakonikon), Bizans Dönemi *Opus Sectile* Taban Döşemesi, *Seleucia*, Sayı (VII), Olba Kazısı Yayınları.

Parman 2002

Parman, E., *Ortaçağda Bizans Dönemi'nde Frigya ve Bölge Müzelerindeki Bizans Taş Eserleri*.

Peschlow Bindokat- Peschlow 1978

Peschlow Bindokat, A.,- Peschlow, U., Die Sammlung Turan Beler bei şile, antike und byzantinische Denkmaler von der bithynischen Schwarzmeerküste, *İstanbul Mitteilungen*, Band(27/28), Ernst Wasmuth Verlag, Tübingen.

Peschlow- Peschlow Bindokat-Wörrle 2002

Die Sammlung Turan Beler bei şile (2), antike und byzantinische Denkmaler von der bithynischen Schwarzmeerküste, *İstanbul Mitteilungen*, Band (52), Ernst Wasmuth Verlag, Tübingen.

Strykowski, J 1903

Strykowski, J., Kleinasien, ein Neeland der Kunstgeschichte, Leipzig.

Temple 2010

Temple, Ç., Demre Aziz Nikolaos Kilisesi'nde Bulunan Ajur Tekniğinde “Theodosian” Tipinde Sütun Başlıkları, Bizans ve Çevre Kùltürler (Yıldız Ötügen'e Armağan), Ed:Sema Doğan- Mine Kadiroęlu, Yapı Kredi Kùltür Sanat Yayıncılık, İstanbul.

Temple 2011

Temple, Ç., “Nevşehir Muzesi'nde Bulunan Bizans Donemi Mimari ve Liturjik Taş Eserleri”, *Anadolu Kùltürlerinde Süreklilik ve Deęiřim*, Dr. A. Mine Kadiroęlu'na Armağan, Ed. C. Erel vd., Ankara, 537-552.

Ulbert 1969

Ulbert, T., Studien zur dekorativen Reliefplastik des östlichen Mittelmeerraumes (Schrankenplatten des 4-10 Jahrhunderts), Institut für Byzantinistik und Neugriechische Philologie der Universität, München.

Ulbert 1970

Ulbert, T., Untersuchungen zu den byzantinischen Reliefplatten des 6. bis 8. Jahrhunderts, *İstanbul Mitteilungen* (Band:19-20), Ernst Wasmuth Verlag, Tübingen.

Yeğin 2015

Yeğin, Y., Olba Manastırı Kazıları- Mimari Buluntuları ve Mekan İlişkileri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Dan. Prof. Dr. A. Emel Erten), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Westphalen 2006

Westphalen, S., Studien zur frühbyzantinischen Bauornamentik im Rauhen Kilikien: Diokaisareia/Uzuncaburç, *İstanbul Mitteilungen*, Band (56). Verlag Ernst Wasmuth Tübingen.

Westphalen 2015

Westphalen, S., Die Kirche von Işıkkale, Olba (XXIII), Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi (KAAM) Yayınları.